

LA IMMIGRACIÓ DE LA RESTA D'ESPANYA AL BAIX LLOBREGAT. L'ONADA MIGRATÒRIA DELS ANYS SEIXANTA I SETANTA¹

JOAQUÍN RECAÑO VALVERDE
Centre d'Estudis Demogràfics
Universitat Autònoma de Barcelona
Demògraf

Dossier

Introducció

Els fluxos migratoris entre Catalunya i la resta d'Espanya són una de les claus de l'evolució de la població de Catalunya al llarg del segle XX. La immigració ha estat determinant per assegurar un creixement demogràfic gairebé continu en una situació de baixa fecunditat. Aquest model demogràfic, anomenat per Anna Cabré sistema català de reproducció, explica el creixement de la població catalana a partir de la combinació de dos fenòmens interrelacionats entre ells: d'una banda, el volum dels fluxos d'immigrants de la resta d'Espanya i, de l'altra, el rèdit biològic que constitueixen els seus fills (Cabré, 1999).

Tanmateix, aquest model s'ha modificat substancialment en els últims vint-i-cinc anys, produint un creixement demogràfic gairebé nul; un dels principals responsables d'aquest canvi ha estat la reducció a nivells mínims, des de la segona meitat de la dècada dels setanta, de la immigració procedent de la resta d'Espanya.²

De la importància cabdal d'aquest procés migratori, en tenim constància tant per les xifres absolutes com pel seu abast territorial. Mentre que l'onada migratòria del període 1911-1930 va significar un saldo positiu de 546.000 individus (Cabré, 1999) i es va concentrar, en bona part, a l'àrea de Barcelona i rodalies (Aracil i altres, 1994; Vidal i Recaño, 1996), les immigracions del període 1950-1970 van suposar un saldo migratori positiu de més del doble, amb un guany net d'1.160.000 individus³ (Cabré, 1999). Aquests immigrants es van distribuir de manera molt desigual en el territori català: la regió de Barcelona, la franja litoral i els eixos fluvials del Llobregat i el Ter van ser les àrees que van rebre la major part d'aquesta immi-

gració. No obstant això, la presència d'immigrants va afectar gairebé la totalitat dels municipis catalans. Per exemple, els andalusos van arribar a més de 700 dels 940 municipis catalans l'any 1986 (Recaño, 1995b).

L'any 1996, vint anys després d'haver-se aturat els moviments migratoris, la població nascuda a la resta d'Espanya significava un 28,8% del total de la població catalana, dades que es trobaven significativament per sota dels màxims registrats a començaments de la dècada dels setanta, quan la xifra de nascuts a la resta d'Espanya era de 2.117.356 i representava el 41,5% de la població del Principat. Entre totes les comarques catalanes, el Baix Llobregat ha estat la que ha rebut un major impacte de la immigració. La proporció que significava la immigració era, l'any 1996, del 37,1%, però l'any 1970 aquest percentatge es remuntava fins al 52,9% de la població total del Baix Llobregat.

En aquest article estudiarem diferents aspectes de la immigració que va arribar entre els anys quaranta i setanta al Baix Llobregat procedent de la resta d'Espanya. Alternarem una visió global de la comarca amb altres aspectes locals. Primerament incorporarem una breu anàlisi de l'evolució dels estocs d'immigrants des de començaments dels anys setanta fins a l'actualitat. Més tard analitzarem la cronologia de la immigració, l'estructura per edats dels immigrants i la seva incidència en la piràmide de població, i per finalitzar ens ocuparem dels llocs d'origen de la immigració.

Les dades que utilitzarem en aquest treball procedeixen d'una explotació dels registres del Padró municipal d'habitants de 1986, on figura informació sobre el municipi de residència, el municipi de naixement, el municipi de procedència de l'última migració, l'any

d'arribada al municipi i altres característiques sociodemogràfiques com el sexe, l'edat, l'estat civil i el nivell d'instrucció.⁴

Les raons per les quals hem triat l'any 1986 són, fonamentalment, tres: la primera és l'adequació del Padró per a l'estudi de la cronologia del procés migratori sota certes hipòtesis que explicarem més endavant; la segona és la representativitat estadística, ja que el Padró de 1986 conté una explotació informàtica del 100% dels registres de la població, i la tercera és de naturalesa geogràfica, en el Padró s'identifiquen tots els municipis de naixement dels individus, i això ens permet una reconstrucció territorial molt precisa de l'origen dels immigrants.

L'evolució de la immigració al Baix Llobregat

En aquest apartat farem una breu descripció de l'evolució històrica de la immigració al Baix Llobregat i presentarem l'evolució del nombre d'immigrants de la resta d'Espanya entre 1970 i 1996 a partir de la informació censal i padronal. Malauradament, no disposem de dades sobre el nombre absolut d'immigrants anteriors als anys setanta. Aquestes dades només poden obtenir-se a partir de les explotacions locals dels padrons municipals d'habitants en els diferents arxius municipals.⁵

La comarca del Baix Llobregat ha estat des de ben antic una àrea d'immigració.⁶ Des de la baixa edat mitjana ha conegut diferents onades migratòries d'intensitat i durada molt desigual. A l'edat moderna, la protagonista va ser la immigració francesa, corrent que s'esgotarà a finals del segle XVII (Codina, 1985).

En el segle XVIII, les arrels del creixement demogràfic són de caràcter endogen: l'evolució de la mortalitat es caracteritza per la desaparició o atenuació dels episodis de crisi (Codina, 1995), cada vegada més escassos, i una natalitat encara elevada; ambdós facilitaran al llarg del segle un creixement natural de la comarca sense parangó en altres períodes anteriors (Codina, 1995; Recaño, 1987).

Després de les abundants confrontacions bèl·liques del període que va de finals del segle XVIII al primer terç del XIX, comença una nova etapa caracteritzada per les innovacions econòmiques a l'agricultura i la indústria de la comarca (Calvo, 1995). La segona meitat del segle XIX inicià un moviment migratori de llarga durada que, amb certes aturades temporals, té com a rerefons els processos d'urbanització i industria-

lització. Hauríem de distingir tres grans etapes o períodes cronològics des del segle XIX:

a) La primera comença a la segona meitat del segle XIX; és l'etapa en la qual conflueixen a la vegada l'èxode rural català, la configuració de la metròpoli barcelonina i el procés d'industrialització. Afectà bona part de les terres interiors de Catalunya, especialment les terres de ponent i les contrades tarragonines; i s'estén a finals del segle XIX a certes àrees d'Aragó i el nord del País Valencià; en aquest període l'emigració es va concentrar fonamentalment en l'àrea barcelonina (Vidal i Recaño, 1996a), i el Baix Llobregat es va beneficiar indirectament d'aquesta immigració (Recaño, 1995a);

b) El segle XX inaugura una segona fase, que s'inicia amb la Primera Guerra Mundial, un període de forta expansió de la indústria catalana, i s'estén fins a les vespres de la Guerra Civil; es tracta d'una onada migratòria que afecta bona part de l'àrea mediterrània fins als territoris del sud-est peninsular i adquireix una intensitat sense precedents;⁷ l'impacte demogràfic sobre el Baix Llobregat va ser més important que en l'etapa anterior.

c) La Guerra Civil i les seves conseqüències econòmiques i socials van incidir en una aturada general dels processos migratoris a Espanya.⁸ El Pla d'estabilització de 1959 marca l'inici de la fase més aguda d'immigració cap a Catalunya. El Baix Llobregat va rebre una part important d'aquests fluxos en el moment que començava la saturació urbana de l'espai barceloní. Més endavant, les successives crisis econòmiques que esquitxen la segona meitat dels setanta van aturar sobtadament els moviments migratoris procedents de la resta d'Espanya. Com a resposta a la intensa immigració es va produir una migració de retorn, que va tenir la seva fase més àlgida en la primera meitat dels anys vuitanta.

La segona meitat dels vuitanta significa l'esgotament de la immigració de la resta d'Espanya i ens porta un nou corrent migratori: la immigració estrangera, que sembla haver-se accelerat en aquesta segona meitat dels noranta.

En el quadre 1 reflectim l'evolució de la població del Baix Llobregat segons el lloc de naixement. Com es pot veure, a començaments de la dècada dels setanta la proporció de nascuts a la resta d'Espanya es situava al voltant del 53% de població de la comarca.

Les dades de 1975 registren un augment en nombres

Quadre 1

Evolució de la població al Baix Llobregat per lloc de naixement. 1970-1996

	1970	1975	1981	1986	1991	1996
Baix Llobregat	349812	448929	516630	524365	610192	643419
Nascuts a Catalunya	161536	215129	241451	287865	352952	387982
Nascuts a la resta d'Espanya	185163	228315	267322	227804	246710	238708
Nascuts a l'estranger	3113	5485	7857	7265	10530	16729
Baix Llobregat	100,0	100,0	100,0	100	100,0	100
Nascuts a Catalunya	46,2	47,9	46,7	54,9	57,8	60,3
Nascuts a la resta d'Espanya	52,9	50,9	51,7	43,4	40,4	37,1
Nascuts a l'estranger	0,9	1,2	1,5	1,4	1,7	2,6
Baix Llobregat	100,0	128,3	147,7	149,9	174,4	183,9
Nascuts a Catalunya	100,0	133,2	149,5	178,2	218,5	249,2
Nascuts a la resta d'Espanya	100,0	123,3	144,4	123	133,2	128,9
Nascuts a l'estranger	100,0	176,2	252,4	233,4	338,3	537,4

Dossier

Font: IDESCAT, censos i padrons de població. Elaboració pròpia.

absoluts d'immigrants i una lleugera disminució de la proporció que significava aquest col·lectiu; una possible interpretació d'aquesta reducció es troba en els efectes dinamitzadors de l'arribada d'immigrants sobre la fecunditat; aquest major creixement de la població nascuda a Catalunya s'hauria produït pel naixement de molts fills d'immigrants a la comarca.

El màxim nombre absolut de la sèrie d'immigrants es localitzà en l'any 1981, encara que en proporcions lleugerament inferiors a les registrades l'any 1970. En el quinquenni 1981-1986 els estocs d'immigrants es van reduir de 40.000 individus (un 15%). A partir de l'any 1986 el nombre d'immigrants en aquests tres períodes augmenta en 20.000 individus en el període 1986-1991 i es torna a reduir en 8.000 individus en la primera meitat dels noranta. La dinàmica d'evolució del nombre d'immigrants en aquests tres períodes respon a causes molt diferents.

Entre 1981 i 1986 la causa principal de la reducció és l'emigració de retorn. Per contra, el creixement del període 1986-1991 és produït pels moviments migratoris interns que tenen com a lloc d'origen el Barcelonès. Es tracta, doncs, de fenòmens de relocalització lligats a la desconcentració urbana, que semblen reduir-se en el quinquenni posterior i donar pas a un major protagonisme de la dinàmica natural en l'evolució dels estocs d'immigrants; es tracta dels efectes de la mortalitat sobre una població immigrant cada vegada més envellida.

Malgrat la reducció experimentada pel col·lectiu d'im-

migrants al llarg dels anys vuitanta, el Baix Llobregat era, l'any 1996, la comarca catalana amb una proporció més gran de població nascuda en una altra regió d'Espanya.

La cronologia de la immigració: una perspectiva local

Com ja hem assenyalat, els moviments migratoris de Catalunya amb la resta d'Espanya experimenten dues onades migratòries al llarg del segle XX: és la cronologia de la segona onada, la més important, la que analitzarem en aquest apartat.

El primer fet que cal remarcar és que en alguns indrets de Catalunya es va començar a rebre immigració durant la segona meitat dels anys quaranta. Recents recerques comencen a establir una cronologia més heterogènia (Vidal i Recaño, 1996a).

Els anys de més intensitat immigratòria de l'última onada migratòria van ser entre 1960 i 1970. És ben cert que aquests anys foren indiscutiblement els de major arribada d'immigrants. No obstant això, hem donat poc protagonisme als moviments migratoris experimentats en la dècada dels cinquanta, que en termes absoluts foren superiors als del període 1920-1930, considerat per tota la bibliografia com l'etapa més àlgida de la primera onada migratòria del segle. ¿Com fou aquest procés al Baix Llobregat?

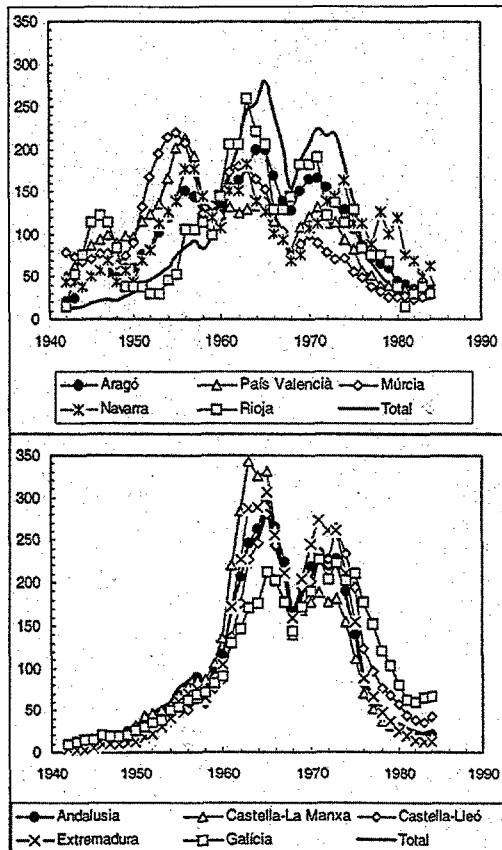
Per tal de poder mesurar la cronologia del procés migratori hem utilitzat les dades recollides en el Padró

de 1986 sobre l'any d'arribada al municipi. Aquestes dades tenen dues limitacions importants: la primera és que enregistren totes les migracions, tant les primeres com les posteriors, més importants; la segona limitació és que a mesura que ens allunyem de l'any d'observació (1986), els migrants reals dels períodes més antics han tingut més probabilitats de morir i fins i tot de tornar a migrar.

No obstant això, aquestes limitacions poden ser superades si només tenim en compte la població que va arribar des del seu municipi de naixement. Aquest col·lectiu s'apropa molt a la població que va fer una primera migració amb destinació Catalunya. D'altra banda, encara que infravalorem els migrants més antics, l'homogeneïtzació que hem realitzat de les sèries per lloc de naixement i municipi de residència, ens permet retenir tant les diferències locals com les regionals.⁹

En el gràfic 1 presentem per a les regions més significatives de la immigració una mitjana mòbil de tres anys a partir d'uns números índex que tenen com a base 100 la mitjana dels immigrants arribats al llarg del període 1941-1985. El gràfic ens mostra una cronologia de la immigració diferent per a dos grups de regions espanyoles. D'una banda, Aragó, el País Valencià i Múrcia tenen una cronologia més precoç, aconseguint els seus màxims a mitjan dècada dels cinquanta. De l'altra, Navarra i La Rioja, protagonistes menors de la primera onada migratòria, tenen un calendari de la immigració una mica més tardà. A partir de començaments dels seixanta, aquests corrents es redueixen lentament. El gràfic ens suggereix que en aquestes regions es recupera en la dècada dels cinquanta una part dels antics fluxos d'abans de la Guerra Civil. Es tracta, doncs, d'un corrent que s'esgotarà quan comenci el desenvolupament econòmic d'aquestes regions en la segona meitat dels seixanta.

Gràfic 1
Cronologia del procés migratori per regió de procedència. Baix Llobregat (1941-1985)

Font: INE, Padró municipal d'habitants de 1986. Elaboració pròpia.

Per contra, les regions amb una major presència al Baix Llobregat (Andalusia, les dues Castella, Extremadura i Galícia) enregistren els seus màxims en la dècada dels seixanta, amb una clara sincronia (com es pot veure en el gràfic 1). La davallada que es produeix en els anys 1967 i 1968 ens assegura, en part, la fiabilitat de la font, ja que es tracta d'un breu període de crisi dins l'economia expansiva dels anys seixanta que es reflecteix clarament en les sèries migratòries. A partir de la primera meitat dels setanta aquesta immigració experimenta sobtadament una davallada espectacular en un període molt curt de temps, completant en poc anys l'esgotament d'aquests fluxos.

Els comentaris efectuats fins ara es veuen confirmats

amb les dades del quadre 2, que reflecteixen la proporció d'immigrants acumulats fins a una data determinada. Per exemple, l'any 1955 els murcians i valencians ja havien acumulat a la comarca més del 30% del total dels seus immigrants en el període 1941-1985. Per contra, els andalusos enregistrats en el mateix any no superaven el 9%, com els col·lectius més importants en la immigració del Baix Llobregat. Múrcia i el País Valencià havien culminat bona part del seu procés migratori cap a la comarca l'any 1965 (vegeu el quadre 2), mentre que andalusos, castellans i extremenys es situaven entre el 40 i el 50% l'any 1965. Deu anys més tard, totes les regions significatives havien assolit valors per damunt del 90%, completant, d'aquesta manera, el procés migratori a la comarca.

Quadre 2
Proporció de la immigració arribada al Baix Llobregat
des del seu municipi de naixement en el període 1941-1985

1955		1965		1975	
Múrcia	37,5	Múrcia	73,6	Múrcia	93,2
País Valencià	34,1	País Valencià	66,7	Castella-la Manxa	93,2
Navarra	22,4	La Rioja	57,1	Extremadura	92,8
Aragó	20,9	Aragó	56,4	Andalusia	92,4
Canàries	20,4	Navarra	55,3	BAIXLLOBREGAT	91,0
La Rioja	19,9	Castella-la Manxa	53,2	País Valencià	90,6
Balears	10,8	BAIXLLOBREGAT	46,3	La Rioja	89,8
BAIXLLOBREGAT	10,3	Andalusia	45,1	Aragó	88,7
Castella-la Manxa	9,0	Extremadura	42,4	Ceuta i Melilla	86,6
Madrid	8,8	Ceuta i Melilla	39,6	Castella i Lleó	86,3
Andalusia	8,6	Castella i Lleó	37,4	Navarra	81,4
Galícia	8,3	Galícia	34,9	Galícia	78,8
País Basc	8,1	Canàries	33,5	Canàries	77,3
Cantàbria	7,3	Astúries	24,1	Astúries	75,7
Castella i Lleó	6,6	Madrid	23,6	Balears	65,7
Extremadura	5,1	Balears	22,1	Madrid	60,5
Ceuta i Melilla	4,5	País Basc	18,5	País Basc	57,3
Astúries	4,2	Cantàbria	12,1	Cantàbria	44,4

Font: Ine, Padró municipal d'habitants de 1986. Elaboració pròpia.

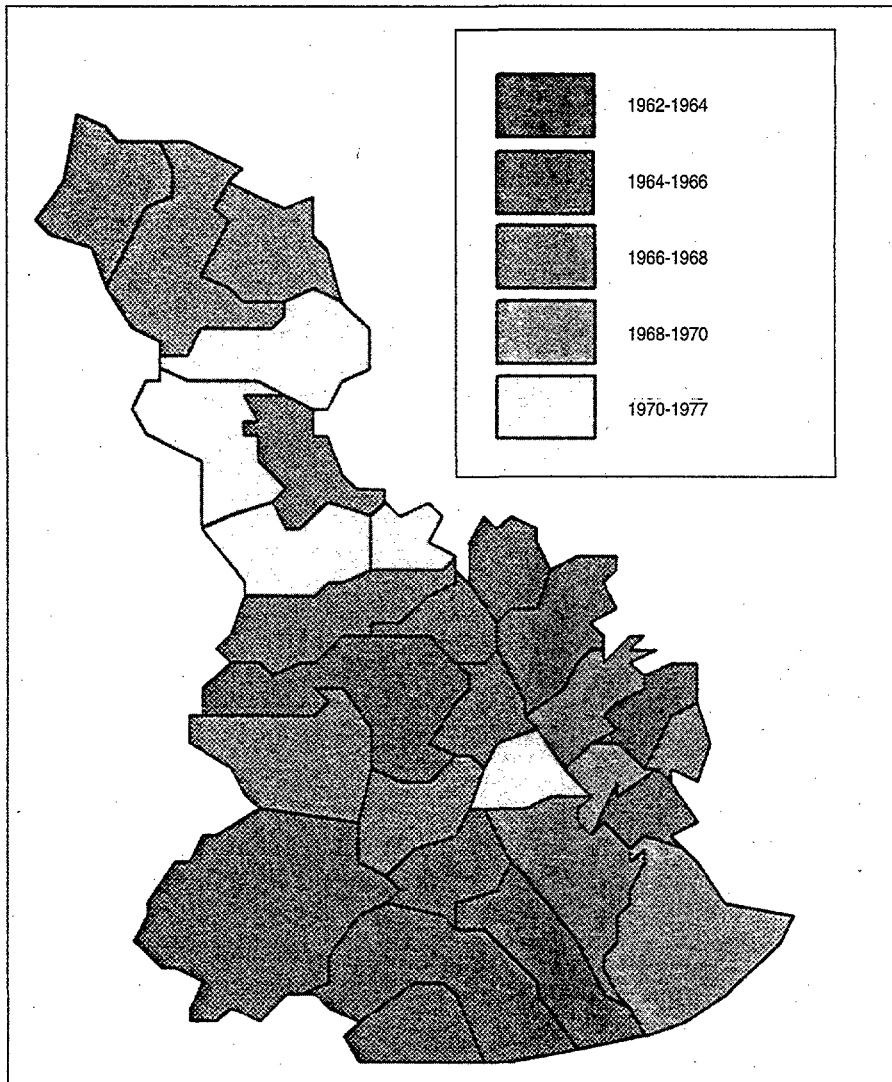
Com hem pogut veure en el gràfic 1 i en el quadre 2, la immigració que rep el Baix Llobregat des de la dècada dels quaranta està marcada per dues onades migratòries de naturalesa diferent, una primera que arriba al màxim en els primers anys de la dècada dels cinquanta, que té el seu origen en les regions protagonistes dels fluxos migratoris del període 1914-1936, i l'altra que comença en els anys seixanta i assoleix els seus màxims a mitjan mateixa dècada; es tracta en part

d'un nou corrent migratori que procedia de les regions menys desenvolupades de l'Estat.

Un altre aspecte a destacar són les possibles diferències territorials dins del Baix Llobregat en relació amb la cronologia de la immigració. Aquest és un aspecte que no s'havia estudiat i que pot oferir-nos una visió més acurada dels processos migratoris a la comarca.

Mapa 1

Període en el qual la immigració arribada al Baix Llobregat des de la resta d'Espanya arriba al 50% del total del període 1941-1985

Dossier

Font: INE, Padró municipal d'habitants de 1986. Elaboració pròpia.

En el mapa 1 hem representat el període en el qual els municipis del Baix Llobregat havien enregistrat el 50% de la immigració del període 1941-1985. Els càlculs els hem fet a partir de les persones que havien arribat des del seu municipi de naixement. Encara que el mapa 1 ens dona una imatge heterogènia, es pot ende-vinar una certa regionalització de la comarca quant a la cronologia, amb àmbits municipals que manifesten una certa sincronia en el procés immigratori.

Podem constatar que els municipis capdavanters en el procés immigratori tenen característiques comunes, es tracta de municipis en els quals hi ha una presència

més important dels immigrants arribats en la dècada dels cinquanta, murcians i valencians fonamentalment (vegeu el quadre 5). D'altra banda, trobem un conjunt de municipis que formen àrees contigües, on els períodes d'arribada dels immigrants són semblants: és el cas dels municipis del delta de ponent, els que envolten Martorell, les zones nord i central de la comarca. La constatació de l'existència de diferències territorials, per una banda, i el fet de certa territorialització, per l'altra, ens planteja una visió més rica del procés immigratori a la comarca, on variables de caràcter local podrien haver incidit de manera important en l'establiment de la cronologia. Es tracta d'un tema sobre el qual hauré de tornar en pròximes

Quadre 3
Cronologia de la immigració de la resta d'Espanya.
Baix Llobregat (1941-1985)

1955		1965		1975	
Sant Just Desvern	23,9	Sant Just Desvern	64,4	Begues	95,5
Molins de Rei	22,8	Papiol, el	64,1	Cornellà de Llobregat	94,4
Cervelló	22,8	Cervelló	63,9	Sant Climent de Llobregat	94,2
Papiol, el	20,4	Corbera de Llobregat	60,6	Collbató	94,0
Olesa de Montserrat	19,0	Gava	58,9	Molins de Rei	93,8
Pallejà	18,3	Pallejà	57,7	Sant Vicenç dels Horts	93,7
Begues	17,9	Sant Climent de Llobregat	56,6	Gava	92,7
Sant Climent de Llobregat	17,8	Molins de Rei	55,3	Olesa de Montserrat	92,4
Corbera de Llobregat	17,1	Martorell	54,1	Sant Joan Despi	92,3
Gava	15,1	Begues	53,6	Sant Boi de Llobregat	91,8
Santa Coloma de Cervelló	14,9	Cornellà de Llobregat	51,3	Pallejà	91,6
Esparreguera	14,3	Olesa de Montserrat	49,4	Sant Feliu de Llobregat	91,4
Martorell	13,6	Sant Vicenç dels Horts	49,2	Baix Llobregat	91,0
Sant Feliu de Llobregat	12,5	Sant Boi de Llobregat	46,6	Papiol, el	90,9
Collbató	12,0	Castelldefels	46,5	Viladecans	90,3
Prat de Llobregat	10,3	Baix Llobregat	46,4	Sant Just Desvern	89,8
Baix Llobregat	10,3	Torrelles de Llobregat	45,8	Vallirana	89,8
Castelldefels	9,6	Esparreguera	44,8	Corbera de Llobregat	89,7
Sant Boi de Llobregat	9,6	Vallirana	42,7	Martorell	89,6
Sant Esteve Sesrovires	9,4	Esplugues	41,8	Esparreguera	89,3
Esplugues	8,9	Prat de Llobregat	41,0	Prat de Llobregat	88,6
Castellvi de Rosanes	8,7	Viladecans	40,7	Cervelló	88,1
Vallirana	8,4	Sant Feliu de Llobregat	40,6	Sant Esteve Sesrovires	87,8
Cornellà de Llobregat	8,3	Santa Coloma de Cervelló	38,7	Esplugues	87,0
Sant Vicenç dels Horts	7,9	Collbató	38,0	Castelldefels	85,5
Viladecans	6,1	Sant Joan Despi	35,6	Sant Andreu de la Barca	84,5
Sant Joan Despi	5,9	Castellvi de Rosanes	34,8	Torrelles de Llobregat	81,4
Torrelles de Llobregat	5,1	Sant Andreu de la Barca	24,3	Abrera	80,9
Abrera	3,3	Sant Esteve Sesrovires	15,1	Santa Coloma de Cervelló	72,1
Sant Andreu de la Barca	2,9	Abrera	13,2	Castellvi de Rosanes	47,8

Dossier

Font: INE, Padró municipal d'habitants de 1986. Elaboració pròpia.

En el quadre 3 completem la visió territorial que ens ofereix el mapa 1. En aquest quadre es mostren les proporcions de la immigració arribada des de la resta d'Espanya a cadascun dels municipis del Baix Llobregat en tres moments diferents, que com en el quadre 2 mesuren la proporció arribada en un moment determinat en relació amb el conjunt de les arribades del període 1941-1985. Aquest indicador ens permet establir la maduresa del procés migratori en cadascun dels municipis.

El primer fet a destacar és l'existència de forts contrastos territorials que caldria estudiar amb més detall. No obstant això, donarem unes pinzellades que completen els comentaris ja establerts en relació amb el mapa 1.

En la dècada dels cinquanta trobem municipis que

havien rebut entre el 20 i el 25% del total de la immigració (Sant Just Desvern, Molins de Rei, Cervelló i el Papiol) enfront d'altres que no arribaven al 5%, com Abrera i Sant Andreu de la Barca. En aquest primer període no sembla que la distància a Barcelona sigui una variable explicativa de la precocitat en el procés. Una altra vegada, la diferència cronològica està més relacionada amb l'origen dels immigrants (vegeu el quadre 5). Caldria explicar per què es van dirigir cap a aquests municipis i si hi ha alguna relació amb corrents anteriors. Ara per ara no podem contestar aquesta pregunta.

L'any 1965 continuen les grans diferències territorials entre els municipis del Baix Llobregat. Trobem forts contrastos entre un seguit de municipis propers a Barcelona i d'altres situats en les àrees de muntanya de la comarca i la zona nord. No obstant això, l'extrema

varietat de situacions demana un estudi més aprofundit del tema abans d'arribar a conclusions precipitades.

L'últim any analitzat, el 1975, ens mostra la culminació de bona part del procés en la majoria de la comarca, amb un petit retard d'alguns municipis, situats aquests en els llocs més allunyats de les principals vies de comunicació.

L'impacte i l'estructura demogràfica de la immigració

En aquest apartat volem fer referència a la incidència demogràfica que els moviments migratoris procedents de la resta d'Espanya han tingut sobre el Baix Llobregat, especialment pel que fa a l'estructura per edats i la dinàmica demogràfica, i mostrarem més endavant un seguit de característiques demogràfiques dels diferents col·lectius d'immigrants amb dades del Padró de 1986.

A partir de mitjan anys setanta, amb la disminució de la migració cap al nostre país, la dinàmica de la població ha estat marcada principalment per la mateixa evolució de les altres dues variables demogràfiques, la fecunditat i la mortalitat, així com, d'una manera creixent i només amb referència al poblament, pels moviments migratoris interns dins de Catalunya mateix.

Entre els principals efectes que la immigració va produir a Catalunya cal remarcar la modificació, de manera favorable, del teixit productiu en l'estructura per edats de la població, amb l'augment de la proporció d'adults joves; així va minvar la taxa de dependència. L'arribada d'aquests immigrants joves representà un estalvi molt important en les despeses educatives, ja que Catalunya va rebre el fruit del treball dels immigrants sense haver-hi invertit en formació i criança. D'altra banda, l'estructura per edats dels immigrants va tenir una forta incidència sobre la demanda d'infraestructures, afectant de forma especial l'auge de la construcció, i en general contribuint a l'enfortiment del mercat interior català.¹⁰

El model demogràfic predominant en les immigracions de Catalunya amb la resta d'Espanya es caracteritzà per l'elevat percentatge d'immigrants situats en les edats actives. Com es pot veure en el gràfic 2, la població nascuda a la resta d'Espanya es localitzava majoritàriament en els grups d'edat activa, i especialment entre els actius joves. Els grups més nombrosos al Baix

Llobregat eren els compresos entre els 30 i 49 anys en el 1986, que havien arribat entre 5 i 39 anys en el període 1961-1975. Una part d'aquest col·lectiu eren els fills que acompanyaven els seus pares en el procés de migració; d'altres eren els joves que arribaven a Catalunya entre els 20 i 30 anys en el període 1960-1975, atrets pel creixement econòmic.

La piràmide dels immigrants ens facilita una altra conclusió de caràcter prospectiu: a partir de l'any 2010 el grup més important entre els immigrants serà el de la població gran de més de 65 anys. Aquest fort procés d'envelliment es produirà per la pràctica extinció de les entrades d'immigrants a partir de la segona meitat dels anys setanta, com es pot apreciar en la piràmide de 1986, en què el grup d'immigrants de 0 a 10 anys és molt reduït.

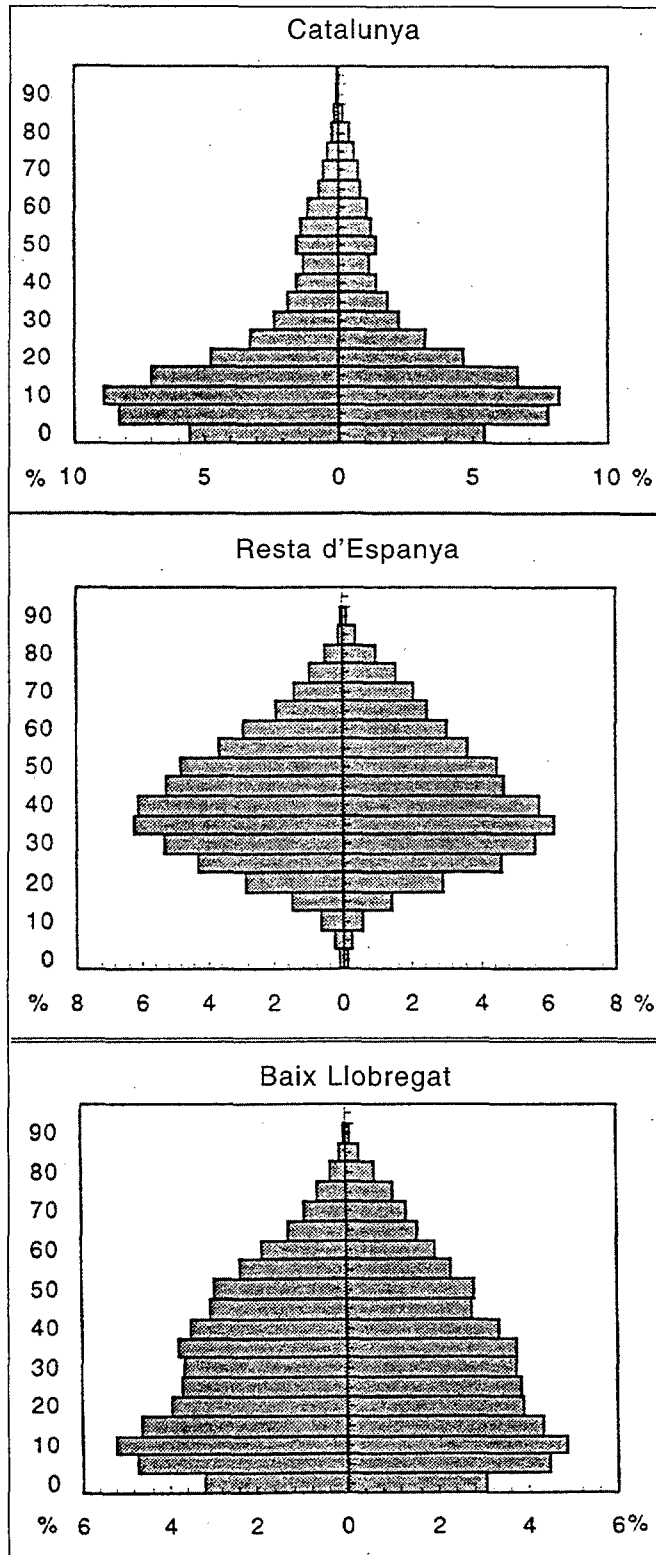
D'altra banda, la piràmide de la població nascuda a Catalunya ens mostra que bona part dels immigrants va tenir els seus fills a la comarca (vegeu el gràfic 2). Aquest fet indica que la major part dels immigrants va arribar al Baix Llobregat en les primeres fases del cicle de vida familiar.¹¹ No obstant això, el fet més substancial que es deriva de la piràmide de nascuts a Catalunya és que la seva forma indica que la major part d'aquests individus va ser producte de la immigració. Si el percentatge de població nascuda a la resta d'Espanya l'any 1986 era del 43,5%, el relacionat directament o indirectament (fills d'immigrants) amb el procés d'immigració superava probablement el 60%.¹²

Les dades del conjunt del Baix Llobregat amaguen, d'altra banda, importants diferències en el conjunt dels col·lectius regionals d'immigrants. Les regions protagonistes de la primera onada migratòria presenten les edats mitjanes més elevades, essent significativament diferents dels protagonistes de l'onada migratòria dels seixanta. Murcians, valencians i aragonesos tenien els col·lectius més envellits (proporció de persones de més de 65 anys pròxima o superior al 20 per cent). Per exemple, els murcians residents al Baix Llobregat l'any 1986 tenien una edat mitjana de 52,5 anys, mentre que els andalusos només tenien 43,9 anys. Els nascuts a Catalunya, en bona part fills dels immigrants, tenien una edat mitjana sensiblement inferior, 23,4 anys (vegeu el quadre 4).

En el quadre 4 presentem els indicadors resums de les característiques demogràfiques dels diferents col·lectius d'immigrants al Baix Llobregat.

Gràfic 2
Estructura per edats de la població del Baix Llobregat segons el lloc de naixement

Dossier

Font: INE, Padró municipal d'habitants de 1986. Elaboració pròpia.

Quadre 4
Estructura demogràfica dels immigrants al Baix Llobregat (1986)

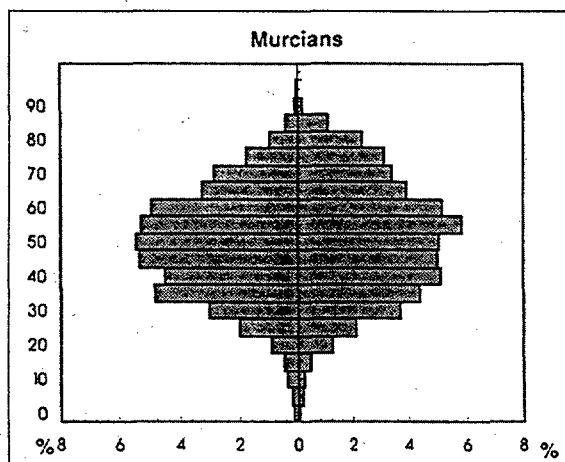
PA de naixement	Nombre	Edat mitjana	% 0-14	% 15-64	%65+
Andalusia	133770	43,9	1,6	87,0	11,4
Aragó	12543	49,0	2,1	78,3	19,6
Astúries	1215	41,1	5,3	82,5	12,2
Balears	618	37,3	23,3	60,8	15,9
Canàries	367	34,5	17,2	77,4	5,4
Cantàbria	892	43,3	6,5	80,2	13,3
Castella-la Manxa	21791	45,1	1,2	87,2	11,7
Castella i Lleó	16503	43,2	2,0	88,2	9,8
Catalunya	319475	23,4	43,9	51,1	5,0
País Valencià	8900	51,6	3,5	70,3	26,3
Extremadura	29116	43,6	1,3	87,3	11,4
Galícia	7713	43,0	3,0	88,0	9,0
Madrid	3152	35,8	14,3	78,4	7,3
Múrcia	9279	52,5	1,3	75,1	23,7
Navarra	926	47,1	5,6	75,6	18,8
País Basc	1214	35,8	15,6	72,5	11,9
La Rioja	653	48,4	3,7	77,8	18,5
Ceuta i Melilla	1963	40,0	3,0	92,7	4,3
Baix Llobregat	570090	32,7	25,5	66,1	8,3

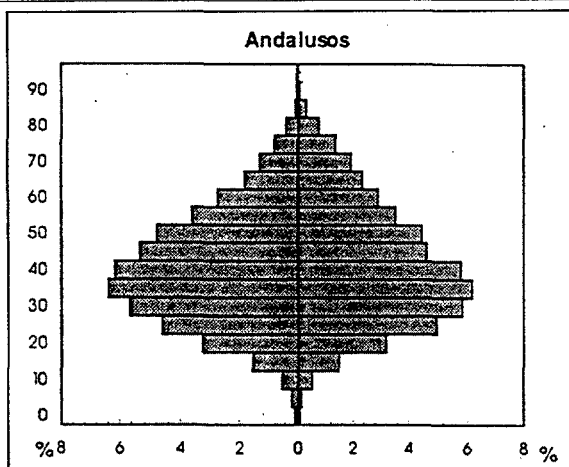
Font: INE, Padró municipal d'habitants de 1986. Elaboració pròpia.

La piràmide que apareix en el gràfic 3 ens il·lustra de les diferències existents entre els grups d'immigrants. En aquesta piràmide es pot apreciar perfectament com el col·lectiu de murcians, amb característiques similars

als valencians i aragonesos, té una piràmide molt més envellida que la dels andalusos, que, per altra banda, comparteixen la mateixa estructura per edats amb extremenys, gallecs i castellans (vegeu el quadre 4).

Gràfic 3
Les característiques demogràfiques de dos col·lectius d'immigrants al Baix Llobregat: murcians i andalusos l'any 1986

Font: INE, Padró municipal d'habitants de 1986. Elaboració pròpia.

Dossier

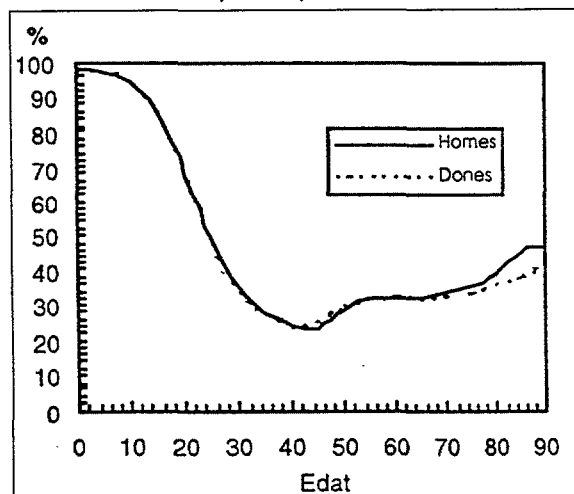
D'altra banda, cal no oblidar que en la proporció global d'immigrants que hem descrit anteriorment s'amagava un fet substancial, l'impacte diferenciat per edats. Aquest impacte s'ha mesurat en la piràmide d'edats de la població del Baix Llobregat l'any 1986. S'han calculat, en primer lloc, els percentatges que tant la població nascuda a Catalunya com la nascuda en altres llocs d'Espanya representaven, per grups quinquennals, sobre el total de la població nascuda a Espanya que residia a la comarca. Una anàlisi més detallada ens permet veure la forta incidència produïda pel procés immigratori en l'estructura per edats del Baix Llobregat.

En el gràfic 4 hem representat la proporció de nadius a Catalunya i immigrants per cada grup d'edat quinquennal. Es pot observar com fins als 20 anys la proporció de nascuts a Catalunya és majoritària. El grup de 25-29 anys mostra, l'any 1986, uns nivells similars

per a tots dos col·lectius. A partir d'aquestes edats la proporció disminueix significativament fins a arribar al grup de 40-44 anys, en què la proporció de població nascuda a Catalunya arriba només al 25%.

Una observació més detallada del gràfic 4 ens mostra també com aquesta immigració va tenir una especial repercussió en una sèrie de grups d'edat, els compresos entre els 35 i 55 anys, però molt especialment entre els 40 i 50 anys, en què les persones nascudes fora de Catalunya arriben a ser molt més nombroses que les nascudes al país.¹³ Es tracta de gent que va néixer entre els anys 1930 i 1950 i que va arribar a la seva edat activa entre 1950 i 1970, el període de màxima immigració a Catalunya. Aquestes entrades de forans van permetre omplir certes generacions que a Catalunya van ser molt afectades per la Guerra Civil, i pel descens més primerenc i acusat de la fecunditat catalana respecte a la resta d'Espanya.

Gràfic 4
Proporció de població nascuda a Catalunya en el Baix Llobregat (1986)

Font: INE, Padró municipal d'habitants de 1986. Elaboració pròpia.

Els llocs de procedència de la immigració

En aquest apartat analitzem breument els llocs de naixement de la població immigrada que va néixer a la resta d'Espanya, i també presentarem les dades dels principals col·lectius en cadascun dels municipis de la comarca.

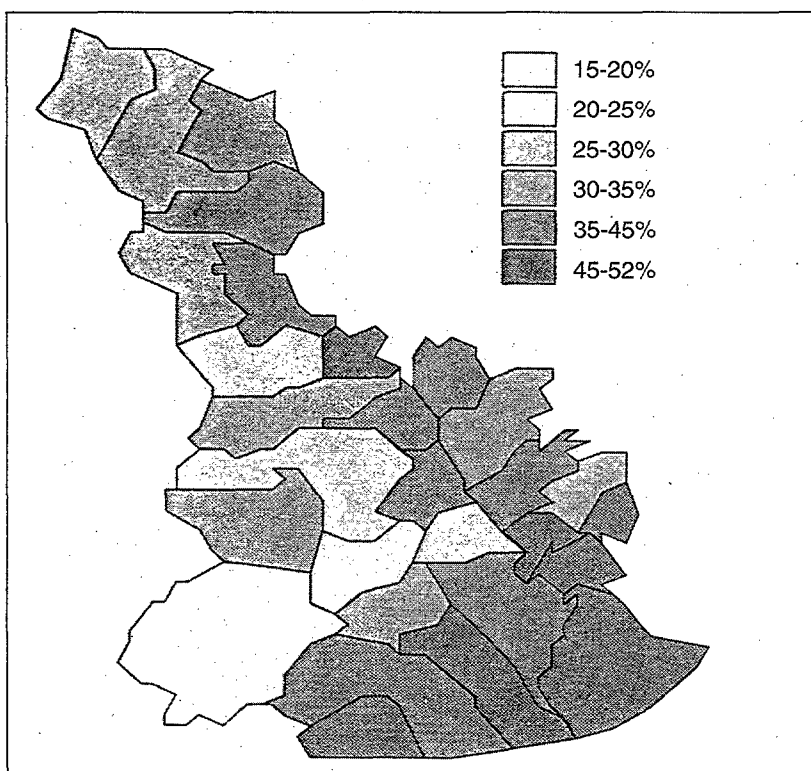
Començarem mesurant la proporció d'immigrants en els pobles de la comarca que s'il·lustra a partir del

mapa 2 i el quadre 5.

El mapa 2 ens mostra un major impacte de la immigració en tota la banda esquerra del riu Llobregat, on bona part dels municipis supera el 35% del total de la població l'any 1986. Els municipis de l'àrea de muntanya són els que presenten els percentatges més baixos. En dos municipis d'aquesta zona, Begues i Torrelles de Llobregat, la immigració no arribava al 20%.

Dossier

Mapa 2
Proporció de població nascuda a la resta d'Espanya (1986)

Pel que fa als orígens de la immigració en el conjunt de Catalunya, les dades de l'Estadística de Variacions Residencials ens mostren que entre 1962 i 1975 una de cada dues immigracions que va rebre Catalunya provenia d'Andalusia (52%), mentre que en la forta dispersió de la resta de comunitats autònomes destacaven: Extremadura (11,8%), Castella-la Manxa (8,1%), Castella i Lleó (7,2%) i Aragó (6,2%). Totes cinc concentraven el 85% de les immigracions. Aquesta distribució coincideix en bona part amb les proporcions que tenien els diferents col·lectius d'immigrants al Baix Llobregat l'any 1986: els nascuts a Andalusia representaven el 53,4%, a Extremadura

l'11,6%, a Castella-la Manxa el 8,7%, a Castella i Lleó el 6,6 i a Aragó el 5%. Totes cinc sumaven el 85,3% del total, una xifra parella a la del conjunt de Catalunya en el període 1962-1975.

Si baixem a un nivell d'anàlisi més detallada, el corresponent als diferents municipis, hem de destacar el cas dels andalusos, que són el col·lectiu hegemònic entre els immigrants, amb xifres que oscil·len entre els mínims de Castellví de Rosanes i Sant Just Desvern (33,9 i 34,3% dels immigrants, respectivament) i els màxims d'Olesa, Esparreguera, Pallejà i Sant Andreu de la Barca, amb nivells pròxims al 65%.

Quadre 5
Els llocs de naixement dels immigrants al Baix Llobregat (1986)

	Espanya	Catalunya	Rest. Espanya	Andalusia	Castella-M.	Castella-Ll	Extremad.	Aragó	P. València	Múrcia	Rest. CCAA
Abreteria	4318	56,1	43,9	50,7	10,6	8,9	10,1	5,3	2,8	2,3	9,4
Begues	1525	81,4	18,6	44,2	4,9	9,9	14,8	12,0	3,2	2,5	8,5
Castelldefels	26303	54,2	45,8	52,7	6,3	7,3	5,4	7,3	5,1	3,8	12,2
Castellví de Rosanes	426	75,1	24,9	34,0	11,3	5,7	3,8	12,3	14,2	4,7	14,2
Cervelló	3970	76,8	23,2	47,5	5,3	5,6	5,2	8,5	6,1	8,2	13,6
Collbató	712	73,6	26,4	56,4	8,0	8,5	3,7	6,4	7,4	2,7	6,9
Corbera de Llobregat	3510	74,5	25,5	56,7	4,5	4,9	2,5	9,5	5,6	4,0	12,4
Cornellà de Llobregat	84671	48,3	51,7	54,0	8,9	7,1	13,5	4,5	2,4	2,6	6,9
Esparraguera	11220	65,6	34,4	64,9	5,3	5,6	7,3	4,6	2,9	3,2	6,2
Espulgues	47030	54,8	45,2	46,9	9,7	9,2	12,4	6,2	2,9	2,8	10,0
Gavà	32109	56,4	43,6	55,3	7,2	4,5	7,2	6,1	5,6	7,5	6,6
Martorell	15968	63,8	36,2	51,7	8,5	8,0	6,3	6,5	5,9	3,4	9,5
Molins de Rei	17926	67,9	32,1	49,9	9,9	5,5	7,9	5,9	5,0	9,5	6,4
Olesa de Montserrat	14237	65,0	35,0	64,0	8,4	4,1	4,4	5,6	5,5	2,7	5,2
Pallejà	5852	60,9	39,1	63,9	10,1	3,5	5,6	5,6	3,3	3,1	4,8
Papiol el	3018	64,6	35,4	56,0	7,8	4,4	4,2	6,2	6,6	9,2	5,7
Prat de Llobr., el	61253	54,6	45,4	49,2	11,3	6,7	13,5	4,1	4,1	3,2	8,0
Sant Andreu de la Barca	14069	51,6	48,4	65,7	5,8	7,0	8,1	3,0	1,9	2,3	6,3
Sant Boi de Llobregat	73303	55,2	44,8	49,6	8,1	5,7	18,6	4,0	2,9	4,3	6,8
Sant Climent de Llobr.	2059	74,4	25,6	45,1	12,7	8,7	7,4	5,5	8,7	6,3	5,7
Sant Esteve Sestr.	1691	72,7	27,3	54,5	4,3	5,0	7,4	7,2	8,9	2,8	10,0
Sant Feliu de Llobr.	36907	55,8	44,2	50,6	10,5	9,9	10,3	5,2	3,4	3,5	6,4
Sant Joan Despí	23586	50,7	49,3	60,3	7,5	4,8	14,2	3,5	2,3	2,1	5,3
Sant Just Desvern	10941	70,6	29,4	36,3	6,8	7,4	11,4	10,8	7,6	4,7	15,0
Santa Coloma de C.	2544	75,6	24,4	40,7	7,3	4,8	11,1	11,8	6,9	8,7	8,7
Sant Vicenç dels H.	19985	58,4	41,6	66,2	8,2	2,9	9,1	3,1	2,0	3,6	4,8
Torrelles de Llobregat	1800	82,3	17,7	39,8	7,8	6,9	9,4	6,0	10,7	6,9	12,5
Vallirana	4934	65,4	34,6	56,0	6,0	7,4	10,1	5,0	3,2	4,0	8,3
Viladecans	44223	52,9	47,1	57,7	8,6	5,7	8,9	5,1	4,0	3,6	6,4
Baix Llobregat	570090	56,0	44,0	53,4	8,7	6,6	11,6	5,0	3,6	3,7	7,5

Font: INE, Padró municipal d'habitants de 1986. Elaboració pròpia.

La resta de regions presenten valors que no passen mai del 20% del conjunt d'immigrants. No obstant això, l'hegemonia del col·lectiu d'andalusos entre el conjunt de la immigració no ens hauria de fer oblidar l'existència d'un ventall de situacions locals que mereixen estudis particulars que completarien algunes de les hipòtesis llançades al llarg d'aquest article. Especialment pel que fa als col·lectius que van ser pioners en la immigració després de la Guerra Civil. La hipòtesi d'una relació estreta amb la primera onada migratòria ens permetria comprendre algunes de les situacions locals esmentades amb anterioritat.

Conclusions

L'evolució del nombre d'immigrants, les característiques demogràfiques i el seu impacte sobre l'estructura de la població, i l'origen geogràfic de la immigració, han estat els aspectes tractats al llarg d'aquest article.

Subratllem de forma breu el que creiem que són les principals conclusions que es poden extreure de la nostra anàlisi.

El Baix Llobregat és la comarca catalana amb un major impacte d'immigració de la resta d'Espanya. Si a començaments dels setanta aquest col·lectiu significava el 52,9% de la població total de la comarca, a mitjan anys noranta, el 1996, s'havia reduït al 37,1%, essent encara molt superior al conjunt de Catalunya en el mateix any (28,8%).

Pel que fa a la cronologia de la immigració, el Baix Llobregat ha rebut des de la dècada dels quaranta dues onades migratòries de naturalesa diferent, una primera que arriba al màxim en la dècada dels cinquanta, en què els principals protagonistes serien els murcians, valencians, aragonesos i potser andalusos de la província d'Almeria, protagonistes dels fluxos migratoris del període anterior a la Guerra Civil; i una segona onada migratòria que començaria en els anys seixanta, en què els principals actors són andalusos, castellans i extremenys, que assolirà els seus màxims a la meitat de la mateixa dècada.

L'àmbit local de la cronologia ens mostra l'existència de forts contrastos territorials. La hipòtesi d'una cronologia diferent de la immigració en els municipis del Baix Llobregat pren força a partir de les dades que hem exposat. No obstant això, caldria estudiar-la amb més detall a partir dels padrons municipals referents a

períodes anteriors als anys seixanta, integrant-hi variables de caràcter local per tal d'interpretar aquestes diferències.

El model demogràfic predominant en les immigracions amb la resta d'Espanya es caracteritzà per l'elevat percentatge d'immigrants situats en les edats actives especialment entre els actius joves. Els grups compresos entre els 30 i 49 anys eren els més nombrosos al Baix Llobregat l'any 1986. Cal no oblidar que la proporció global d'immigrants amagava un fet substancial, l'impacte diferenciat per edats. La immigració va tenir una especial repercussió en una sèrie de grups d'edat, els compresos entre els 35 i 55 anys, però molt especialment entre els 40 i 50 anys, en què les persones nascudes fora de Catalunya arribaren a ser molt més nombroses que les nascudes al país.

D'altra banda, la forma de la piràmide de la població nascuda a Catalunya indica que la major part d'aquests individus va ser producte de la immigració. Aquest fet augmentaria la població relacionada directament (nascuts a la resta d'Espanya) o indirectament (fills d'immigrants nascuts a Catalunya) amb el procés migratori, des del 43,5% dels primers fins a probablement superar conjuntament el 60%.

Pel que fa als orígens de la immigració a la comarca, les dades del Padró de 1986 ens mostren que els nascuts a Andalusia representaven el 53,4% del total de la immigració, a Extremadura l'11,6%, a Castella-la Manxa el 8,7%, a Castella i Lleó el 6,6% i a Aragó el 5%. Totes cinc sumaven el 85,3% del total, una xifra semblant al conjunt de la immigració rebuda per Catalunya en el període 1962-1975.

Els andalusos són el col·lectiu hegemònic entre els immigrants a tots els municipis de la comarca. No obstant això, aquesta hegemonia no amaga l'existència d'un ventall de situacions locals entre altres grups regionals que mereixen un tractament més detallat que s'escapa dels objectius del present article.

Referències bibliogràfiques

D. a. (1978). *La immigració als Països Catalans*. Barcelona: Edicions de la Magrana.

ARACIL, R.; FERRER, L.; RECAÑO, J.; SEGURA, A. (1996). "La inmigración en la Cataluña Rural (1860-1940): Estructura demográfica y componentes espaciales". A: *Los movimientos migratorios en la construcción de las sociedades modernas*.

Emigrants de la resta de l'Estat arribant a l'estació de França, 1965.

GONZÁLEZ, M.; ZARRAGA, K. [ed.]. Bilbao: Servicio Editorial Universidad del País Vasco. Pàg. 281-314

CABRÉ, A. (1999). *El sistema català de reproducció. Cent anys de singularitat demogràfica*. Barcelona: Editorial Proa.

CABRÉ, A. (1992). "Les migracions en la reproducció de la població catalana, 1880-1980". A: *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 19-20. Pàg. 33-55.

CALVO, A. [ed.] (1995). *El pas de la societat agrària a industrial al Baix Llobregat*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

CANDEL, F. (1985). *Els altres catalans. Vint anys després*. Barcelona: Edicions 62.

CANDEL, F. (1966). *Els altres catalans*. Barcelona: Edicions 62.

CHAIRE QUETELET (1985). *Migrations internes. Collecte des données et méthodes d'analyse*. Lovaina-La-Neuve: Ed. Cabay.

CODINA, J. (1995). "El Baix Llobregat, 1750-1850: Un segle transcendent". A: CALVO, A. [ed.] (1995). *El pas de la societat agrària a industrial al Baix Llobregat*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Pàg. 109-148.

CODINA, J. (1985). "La immigració francesa al Delta del Llobregat, 1400-1700". A: *XXV Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos*. El Prat: Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat i Amics del Prat.

COURGEAU, D. (1988). *Méthodes de mesure de la mobilité spatiale*. París: INED.

GARCÍA BARBANCHO, A. (1975). *Las migraciones interiores españolas en 1961-1970*. Madrid: Instituto de Estudios Económicos.

GARCÍA BARBANCHO, A.; DELGADO CABEZA, M. (1988). "Los movimientos migratorios interregionales en España desde 1960". A: *Papeles de Economía*, núm. 34. Pàg. 240-265.

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA [diversos anys]. *Migraciones*. Años 1962-1995.

RECAÑO, J. (1998). "La emigración andaluza en España". A: *Boletín Económico de Andalucía*, núm. 24. Pàg. 119-143.

RECAÑO, J. (1997). "Els fluxos demogràfics entre Catalunya i l'exterior". A: *La Balança de pagaments de Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Pàg. 319-381.

RECAÑO, J. (1995b). *La emigración andaluza (1900-1992). Cronología, aspectos demográficos, distribución espacial y componentes socioeconómicos de la emigración andaluza en España*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona.

RECAÑO, J. (1995a). "Les primeres fases de la transició demogràfica al Baix Llobregat i l'Hospitalet (1787-1936)". A: CALVO, A. [ed.] (1995). *El pas de la societat agrària a industrial al Baix Llobregat*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

RECAÑO, J. (1987). "Consideracions entorn al creixement demogràfic del Baix Llobregat al segle XVIII". A: *La Sentiu*. Museu de Gavà.

RECAÑO, J.; SOLANA, M. (1998). "Migració residencial entre Catalunya i la resta d'Espanya". A: *La societat catalana*. GINER, S. [dir.]. Barcelona: Institut d'Estadística de

Catalunya. Pàg. 221-241.

ROGERS, A.; WILLEKENS, F. J. [ed.] (1986). *Migration and settlement. A multiregional comparative study*. Dordrecht: Reidel Publ. Co.

SANCHO, S.; ROS, C. (1996). "Movimientos migratorios en Catalunya a nivel municipal, 1923-36 y 1975-91". A: *Los movimientos migratorios en la construcción de las sociedades modernas*. GONZÁLEZ, M.; ZARRAGA, K. [ed.]. Bilbao: Servicio Editorial Universidad del País Vasco. Pàg. 259-279.

Dossier

TERMES, J. (1984). *La immigració a Catalunya i altres estudis d'història del nacionalisme català*. Barcelona: Ed. Empúries.

THUMERELLE, P. J. (1986). *Peuples en mouvement. La mobilité spatiale des populations*. París: SEDES.

VIDAL, T.; RECAÑO, J. (1996a). "La mobilitat interior als Països Catalans (1857-1960)". A: CARRERAS, C. [dir.]. *Geografia General dels Països Catalans*, vol. III, La Població. Barcelona: Enciclopèdia Catalana. Pàg.50-64.

VIDAL, T.; RECAÑO, J. (1996b). "Les migracions interiors (1960-1975)". A: CARRERAS, C. [dir.]. *Geografia General dels Països Catalans*, vol. III, La Població. Barcelona: Enciclopèdia Catalana. Pàg. 164-177.

NOTES

¹ Aquest treball s'insereix dins els projectes 1998red002 finançats per la CIRIT de Catalunya, *La població de Catalunya. Estudio histórico y territorial* (PB96 -1139) finançat per la *Dirección General de la Enseñanza Superior (MEC)*.

² Una descripció de l'evolució recent dels moviments migratoris entre Catalunya i la resta d'Espanya es pot veure a (Recaño, 1997) i (Recaño i Solana, 1998).

³ Si considerem una altra font com l'Estadística de Variacions Residencials (EVR), que ens informa sobre els fluxos i el dos períodes més significatius en l'evolució dels fluxos migratoris, que corresponen, per una banda, a la fase de forta immigració abans de 1975 i, per l'altra, a la fase posterior fins a l'actualitat: trobem que entre 1962 i 1975, l'EVR va registrar a Catalunya prop d'un milió d'entrades de la resta d'Espanya. En el mateix període, les sortides van significar només 150.000 emigracions, el saldo migratori resultant va ser positiu, situant-se per damunt dels 800.000 efectius, xifra

que infravalorava el nivell real d'immigració. Per contra, entre 1976 i 1995 les emigracions van pujar fins al nombre de 450.000, davant d'unes immigracions al voltant de les 400.000. En aquest últim període el saldo migratori negatiu va ser pròxim als 50.000 efectius. No obstant això, si considerem un període més reduït de quinze anys, entre 1981 i 1995, en el qual es tradueix de forma més clara el canvi de conjuntura, la pèrdua migratòria ha estat molt pròxima als 138.000 efectius, representant una xifra al voltant del 2,5% de la població de Catalunya.

⁴ Sobre els problemes derivats de l'ús d'aquesta informació a Espanya podeu veure (Recaño, 1995b)

⁵ A partir de les dades que ofereix el Padró municipal d'habitants de 1986 i de certes hipòtesis sobre la mortalitat dels immigrants, és possible fer estimacions del nombre i la composició del corrent migratori a Catalunya.

⁶ Per a l'estudi de la immigració al Baix Llobregat en aquest període es pot consultar (Recaño, 1995a).

⁷ Per a una visió de la incidència d'aquesta onada migratòria vegeu (Sancho i Ros, 1996) (Vidal i Recaño, 1996a) i (Aracil, Ferrer, Recaño i Segura, 1996)

⁸ No obstant això, per al període 1940-1955 manquen estudis que puguin avaluar la seva incidència en la configuració de les característiques de l'onada migratòria dels anys seixanta. Com veurem més endavant, el paper d'aquest període al Baix Llobregat és el de pont entre un corrent que s'esgota (murcians i valencians) i un altre que comença.

⁹ Per fer comparatives les sèries entre municipis i col·lectius d'immigrants, hem reduït les sèries cronològiques a percentatges sobre el total de la migració. Pel que fa referència a les regions d'origen hem calculat un número índex del qual la base 100 és la mitjana d'immigrants del període 1941-1985.

¹⁰ Com ja s'ha mostrat en diferents i exhaustives recerques sobre migració, existeix un patró demogràfic de les migracions molt selectiu en relació amb el sexe i l'edat que afecta més que intensament els joves entre 20 i 30 anys (Rogers i Willekens, 1986).

¹¹ La posició de l'individu dins d'aquest cicle determina l'estat civil i el tipus d'emigració i immigració efectuada. Entre les migracions, les familiars comporten la presència de casats i una certa migració d'arrossegament dels fills, com és el cas dels immigrants que tenien menys de 20 anys l'any 1986.

¹² Aquestes xifres són una estimació provisional; en una propera recerca basada en dades de les llars d'immigrants podrem establir la proporció de fills nascuts a Catalunya de llars d'immigrants.

¹³ El grup de 40-44 anys correspon a les generacions nascudes entre 1941 i 1945, que són d'altra banda les més emigratòries de la història d'Espanya (Recaño, 1995b)